

مقایسه‌ی نتایج رورشاخ نمونه‌ی ۱۲ ساله غیربالینی ایرانی با نتایج مشابه ۹، ۱۰ و ۱۱ ساله در متغیرهای تعداد پاسخ و گستره

نفیسه هادی^۱، محمدرضا شعیری^۲

۱- کارشناس ارشد، گروه روانشناسی بالینی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه شاهد، تهران، ایران

۲- دانشیار گروه روانشناسی بالینی، دانشگاه شاهد، تهران، ایران

Nafisehadi0098@Gmail.com

چکیده

آزمون رورشاخ یکی از این آزمون‌های فرافکن شخصیت است که توسط رورشاخ ابداع شده است. هدف از پژوهش حاضر تعیین تفاوت نتایج مربوط به متغیرهای تعداد پاسخ و گستره در نمونه‌های غیربالینی ۹، ۱۰، ۱۱ ساله با نمونه‌ی ۱۲ ساله ایرانی بوده است. جامعه آماری پژوهش از دو قسمت تشکیل شده است: دانش‌آموزان پژوهش حاضر و نیز، پژوهش‌های دلاوری (۱۳۹۰)، کاشفی (۱۳۹۲)، محسنی زاده (۱۳۹۲). البته قابل ذکر است که دانش‌آموزان پژوهش حاضر شامل ۹۹ کودک ۱۲ ساله بود که در پایه‌ی ششم مقطع ابتدایی مشغول به تحصیل بودند و از ۵ منطقه آموزش و پرورش شهر تهران (شمال، جنوب، شرق، غرب، مرکز) انتخاب شده و توسط آزمون رورشاخ مورد آزمایش قرار گرفته‌اند. نتایج به دست آمده حاکی از آن بود که بین نمونه‌های سنین مختلف در برخی متغیرهای تعداد پاسخ و گستره تفاوت معناداری وجود داشت. از تفاوت‌هایی بین گروه‌های سنی مشاهده شد، چنین به نظر می‌رسد که تغییر هم‌نوا و یا خطی در این گروه‌های سنی نزدیک به هم وجود ندارد.

کلمات کلیدی: آزمون رورشاخ، نظام جامع اکسندر، فرافکنی

مقدمه

آزمون‌های فرافکن آن دسته از آزمون‌هایی هستند که موقعیتی را برای فرد فراهم می‌آورند، برحسب معنایی که آن موقعیت برای او دارد و برحسب آنچه در جریان پاسخ دادن به آن موقعیت احساس می‌کند پاسخ می‌دهد، آزمون رورشاخ یکی از این نوع آزمون‌های فرافکن شخصیت است (گنجی، ۱۳۸۳). این آزمون در سال ۱۹۲۱ توسط هرمان رورشاخ روانپزشک سوییسی با انتشار مقاله‌ی معروف وی، تشخیص روانی معرفی شد (گراث مارتات^۱، ۱۳۸۶). پس از مرگ رورشاخ نظام‌های متمایزی در نمره‌گذاری و اجرای رورشاخ به وجود آمد تا زمانی که اکسندر در سال ۱۹۷۴ به طراحی نظامی جامع در این مورد پرداخت (وینر ۱۹۹۸^۲)، نظامی که اکسندر تدوین کرد سطح مناسبی از توافق بین نمره‌گذاران را دارا می‌باشد و فرضیه‌های تفسیری را در برمی‌گیرد که بر اساس داده‌ها روایی قابل قبولی به دست آمده‌اند (اکسندر ۲۰۰۳). وینر (۱۹۹۸) بیان کرد که آزماینده‌های رورشاخ همیشه باید خصوصیات شخصیتی که به وسیله رورشاخ مشخص می‌شوند را در بافت فرهنگی آزمودنی‌ها مورد تجزیه و تحلیل قرار دهند؛ بنابراین گردآوری داده‌ها از نمونه‌های غیر بیمار می‌تواند توجه متخصصین را به ادراک دقیقی از افراد در درون فرهنگ و جامعه‌ای که زندگی می‌کنند، متوجه سازد. به همین دلیل هنجارهای سنتی گامی است در جهت شناخت این تمایزهای فرهنگی (والنتینو^۳، ۲۰۰۷). بسیاری از منابع نظام جامع رورشاخ، شامل ارجاعات بسیاری به تغییرات رشدی

¹ Groth –Marnat G

² Weiner

³ Valentino, M

هستند، از جمله خود اکسیر که داده‌های نظام جامع را بر مبنای رده‌های سنی مختلف دسته‌بندی کرده است (اکسیر ۲۰۰۳). بر طبق این منابع نمرات رورشاخ می‌تواند در طول دوران رشد دارای نوسان باشند و تا سن ۱۶ سالگی نیز این نمرات تثبیت نمی‌شوند (استانفیل ۲۰۱۳). بنابراین از یک سو نیاز به تهیه نتایج گروه‌های مختلف سنی در مورد متغیرهای رورشاخ برای انجام تفسیر رورشاخ ضروری است، از سوی دیگر توجه به تأثیر مسائل فرهنگی نوع پاسخ‌دهی به رورشاخ را تحت تأثیر قرار می‌دهد، همچنین باید توجه کرد که در حیطه سنجش کودکان، آزمون‌گری از اهمیت قابل توجهی برخوردار است؛ زیرا تحول مداوم برنامه‌های خاص دانش آموزان مسئله مهمی است. چراکه ابزارها برای تعیین استعدادها و نقاط ضعف کودک کاربرد دارد و آزمونگری‌ها برای حل مسئله و تصمیم‌گیری ارزشمند هستند و برای سنجش‌های بالینی و روانی - آموزشی ضروری می‌باشند (گراث مارنات، ۱۳۸۶). در سال‌های اخیر پژوهش‌هایی که در مورد آزمون رورشاخ در ایران در دوره کودکی انجام شده، محدود بوده و از آن جمله می‌توان به موارد زیر اشاره کرد (شعیری، ۱۳۸۲؛ دلاوری، ۱۳۹۰؛ کاشفی، ۱۳۹۲؛ محسنی زاده، ۱۳۹۲)؛ بنابراین با توجه به تمهیدات یادشده و نقش فرهنگ، سن، جنسیت و یافته‌های ویژه یک جامعه در مورد متغیرهای رورشاخ، تحقیق حاضر باهدف تعیین تفاوت نتایج مربوط به تعداد پاسخ و گستره در نمونه‌های غیربالینی ۹، ۱۰، ۱۱ ساله با نمونه‌ی ۱۲ ساله ایرانی انجام شده است.

روش

تحقیق حاضر پیرو طرحی علی - مقایسه‌ای است. جامعه آماری پژوهش حاضر شامل دو قسمت می‌باشد، دانش آموزان پژوهش حاضر و نیز، پژوهش‌های دلاوری (۱۳۹۰)، کاشفی (۱۳۹۲)، محسنی زاده (۱۳۹۲). الف) جامعه آماری پژوهش حاضر شامل کلیه دانش آموزان دختر و پسر ۱۲ ساله پایه ششم ابتدایی (متولدین سال ۱۳۸۳) بوده که در سال تحصیلی ۹۶-۹۵ در مدارس شهر تهران مشغول به تحصیل بوده‌اند. از این جامعه ۹۹ دانش آموز دختر و پسر ۱۲ ساله (۴۸ پسر، ۵۱ دختر) به‌عنوان گروه نمونه انتخاب شدند. شیوه نمونه‌گیری خوشه‌ای مرحله‌ای بود، بدین منظور نخست به تصادف پنج منطقه از مناطق شمال، جنوب، شرق و غرب و مرکز تهران (مناطق ۸، ۷، ۹، ۱۴، ۲) برای بررسی انتخاب گردید سپس در هر منطقه دو مدرسه اصلی و دو مدرسه ذخیره دخترانه و پسرانه برای اجرای آزمون رورشاخ برگزیده شد. در مجموع ۱۰۵ آزمودنی مورد آزمون قرار گرفتند که با توجه به کامل نبودن پروتکل‌های شش آزمودنی، در نهایت تحلیل داده‌ها بر مبنای ۹۹ پروتکل انجام شد. ب) پژوهش دلاوری (۱۳۹۰) که شامل ۱۱۰ کودک ۹ ساله (۵۲ پسر و ۵۸ دختر) بود که در پایه سوم مقطع ابتدایی مشغول به تحصیل بودند و از پنج منطقه شهر تهران (مناطق ۱، ۴، ۶، ۹، ۱۵) به‌عنوان نمونه انتخاب شدند. پژوهش کاشفی (۱۳۹۲) که شامل ۱۷۰ کودک ۱۰ ساله (۹۰ پسر و ۸۰ دختر) بود که در پایه سوم مقطع ابتدایی مشغول به تحصیل بودند، از پنج منطقه شهر تهران (شمال، جنوب، شرق، غرب و مرکز) به‌عنوان نمونه انتخاب شدند. پژوهش محسنی زاده (۱۳۹۲) که شامل ۱۰۰ کودک ۱۱ ساله (۴۹ دختر و ۵۱ پسر) بود که در پایه پنجم مقطع ابتدایی مشغول به تحصیل بودند، از هر ۴ ناحیه آموزش و پرورش قم به‌عنوان نمونه انتخاب شدند.

ابزار تحقیق

آزمون لکه جوهر رورشاخ: آزمون یاد شده یک آزمون فرافکن متشکل از ۱۰ لکه جوهر به اشکال متقارن در ابعاد ۵×۹ اینچ است. ۵ لوح سیاه و سفید (I، IV، V، VI، VII)، دو لوح سیاه و سفید با قسمت‌های قرمز رنگ (II، III)، دو لوح با ترکیبی از رنگ‌های صورتی، سبز و نارنجی (VIII، IX) و لوح دیگر (X) ترکیبی از رنگ‌های آبی، زرد، سبز و صورتی است. لوح‌ها به ترتیب و در جهت معینی به دست آزمودنی داده می‌شوند. سپس آزماینده از او می‌پرسد «این چه ممکن است باشد؟». پاسخ‌ها باید در ست کلمه به کلمه یادداشت شوند. سپس در مرحله واریسی محل و ویژگی‌های خاص لکه‌ها که برانگیزاننده پاسخ‌های آزمودنی بوده است، مشخص می‌شود. پس از آنکه پاسخ‌ها ارائه و ثبت شدند و واریسی نیز انجام شد، برحسب سه مقوله کلی نمره گذاری می‌شود: الف) «محل ادراک»؛ محل ادراک به فضایی از لکه جوهر گفته می‌شود که برای تداعی پاسخ موردا استفاده قرار گرفته است. محل ادراک ممکن است از تمامی لکه تا استفاده از جزء کوچک را شامل شود. ب) «محتوا»؛ نمره گذاری محتوا به نوع و مقدار اشیاء خاصی که آزمودنی‌ها در پاسخ‌هایشان ادراک می‌کنند مبتنی است، مانند انسان، حیوان، گیاه، هنر، خون، طبیعت و ...

ج) «تعیین کننده»؛ به سبک یا مشخصه‌ای از لکه گفته می‌شود که باعث برانگیختن پاسخ آزمودنی می‌شود؛ مانند شکل، رنگ، بافت، سایه‌داری. (گراث مارنات، ۱۳۸۶).

با توجه به اینکه نظام‌های متعددی در مورد آزمون رورشاخ مطرح بوده است، در این تحقیق مبنای اجرا و نمره گذاری پاسخ‌های آزمودنی‌ها، نظام جامع اکسنر (۲۰۰۳) می‌باشد. اکسنر و همکارانش به گردآوری داده‌های پایه هنجار و تدوین یک نظام نمره گذاری و تفسیر یکپارچه پرداختند در این نظام هر طبقه نمره گذاری تنها در صورتی که پایایی^۵ ارزیابی آن توسط آزمایش کنندگان مختلف دست کم ۰/۸۵ بود، گنجانده می‌شد (گراث مارنات، ۱۳۸۶). بررسی میر و همکاران (۲۰۰۲) نیز نشان داده‌اند که قابلیت اعتماد بین آزمون گرها در نمره گذاری سیستم جامع اکسنر بسیار بالا و میانگین همبستگی‌های درون طبقه‌ای از ۰/۸۲ تا ۰/۹۲ گزارش شده است. در ایران نیز پیغمبری (۱۳۹۲) پایایی آزمون رورشاخ را با فاصله‌ی باز آزمایی یک هفته در مورد اکثر متغیرهای رورشاخ مطلوب ارزیابی کرد. همچنین رحمانی در سال‌های (۱۳۸۳، ۱۳۸۶) اعتبار شاخص‌های افسردگی (DEPI) و اضطراب (ANXI) را بررسی کرد که بر اساس نتایج به دست آمده وی اعتبار آزمون رورشاخ را برای این شاخص‌ها مناسب ارزیابی کرد.

شیوه تحلیل داده‌ها

در این تحقیق شاخص‌هایی مانند میانگین و انحراف استاندارد برای همه‌ی متغیرهای مورد بررسی مبتنی بر نظام اکسنر (۲۰۰۳) به دست آمد و برای مقایسه‌ی نتایج آزمودنی‌های ایرانی در رده‌های سنی مختلف از آزمون مقایسه میانگین‌ها (t) برای گروه‌های مستقل استفاده شده است.

نتایج

جدول ۱- دربرگیرنده‌ی شاخص‌های توصیفی و درعین حال، نتایج مربوط به مقایسه میانگین‌های آزمودنی‌های ۱۰، ۹، ۱۰، ۱۱ ساله با نمونه‌ی ۱۲ ساله ایرانی در متغیرهای تعداد پاسخ و گستره رورشاخ می‌باشد.

جدول ۱: نتایج مربوط به شاخص‌های توصیفی و مقایسه میانگین‌های آزمودنی‌های ۱۰، ۹، ۱۱ و ۱۲ ساله ایرانی در متغیرهای رورشاخ

مقایسه دو گروه	مقایسه دو گروه	مقایسه دو گروه	آزمودنی‌های ۱۲ ساله (هادئی، ۱۳۹۵) (n=۹۹)		آزمودنی‌های ۱۱ ساله (محسنی زاده، ۱۳۹۲) (n=۹۶)		آزمودنی‌های ۱۰ ساله (کاشفی، ۱۳۹۲) (n=۱۷۰)		آزمودنی‌های ۹ ساله (دلآوری، ۱۳۹۰) (n=۱۱۰)		نمونه	شاخص متغیر	
			مقیاس ۱۲ و ۱۱ ساله	مقیاس ۱۲ و ۱۰ ساله	مقیاس ۱۲ و ۹ ساله	انحراف معیار	میانگین	انحراف معیار	میانگین	انحراف معیار		میانگین	انحراف معیار
-۳،۴۴**	-۲،۶۴**	-۱،۳۱	۶،۷۰	۲۰،۹۴	۹،۹۵	۳۷،۶۶	۸،۹۹	۲۸	۹،۴۰	۲۳،۱۴			
-۲،۴۳*	۰،۵۹	۲،۴۷**	۳،۱۰	۵،۱۶	۵،۶۸	۷،۵۹	۳،۵۸	۵،۱۰	۲،۹۲	۴،۱۱			
-۲،۷۳**	-۳،۰۲**	۱،۱۷	۵،۰۲	۱۰،۱۵	۶،۷۷	۱۵،۳۸	۵،۹۳	۱۴،۴۷	۴،۵۴	۹،۵۶			
-۳،۰۴**	-۲،۳۴*	-۲،۳۷*	۴،۹۶	۵،۹۴	۶،۲۷	۱۱،۷۵	۵،۷۹	۸،۴۲	۶،۳۷	۹،۴۵			
-۳،۴۸**	-۲،۷۵*	-۲،۶۴**	۳،۲۲	۱،۶۶	۰،۵۰	۲،۹۵	۲،۱۴	۲،۴۲	۲،۵۵	۲،۷۶			

* $p < 0.05$

** $P < 0.01$

نتایج مندرج در جدول ۱- نشان می‌دهد که متغیرهای «W» و «Dd» در نمونه‌های ۹ و ۱۲ ساله ایرانی دارای تفاوت معنادار می‌باشد. در واقع میانگین پاسخ‌های W در گروه ۱۲ ساله بالاتر و میانگین پاسخ‌های «S» و «Dd» در گروه ۹ ساله، بالاتر از ۱۲ سال است. همچنین نتایج مقایسه

^۵. Reliability

ی میانگین متغیرهای رور شاخ در نمونه‌های ۱۰ و ۱۲ ساله غیربالینی ایرانی نشان می‌دهد، که متغیرهای «S و Dd,D,R» در دو گروه دارای تفاوت معنادارند. و در واقع میانگین این متغیرها در نمونه‌ی ۱۲ ساله پایین‌تر از نمونه‌ی ۱۰ ساله ایرانی است. همچنین نتایج جدول ۱ نشان می‌دهد که میانگین متغیرهای رور شاخ نمونه ۱۱ و ۱۲ ساله غیربالینی ایرانی در متغیرهای «S,Dd,R,W» دارای تفاوت معنادار است. و قابل ذکر است که در تمامی این متغیرها میانگین گروه ۱۲ ساله پایین‌تر از میانگین نمونه ۱۱ ساله ایرانی است.

بحث و نتیجه‌گیری

نگاهی به مقایسه‌ی نتایج نمونه‌های ۹،۱۰،۱۱، ۱۲ ساله‌ی ایرانی با نمونه ۱۲ ساله ایرانی این نکته را آشکار می‌کند که تعداد پاسخ‌ها (R) کودکان ۱۲ ساله از تعداد پاسخ‌های کودکان ۱۰ و ۱۱ ساله پایین‌تر است، از دید رشدی استانیل و همکاران (۲۰۱۳) نشان می‌دهند که با افزایش سن تعداد پاسخ‌های افراد به کارت‌های رور شاخ بیشتر نمی‌شود بلکه افزایش سن سبب پیچیده‌تر شدن پاسخ‌های افرادی شود. همچنین جیرومینی و همکاران^۶ (۲۰۱۵) گزارش دادند که میزان پاسخ R همبستگی قابل ملاحظه‌ای با سن ندارد. این در حالی است که مطالعات پیشین از جمله میر^۷ (۲۰۰۷) ارتباط جزئی بین R و سن گزارش کرده‌اند، به نظر می‌رسد که تحقیقات بیشتری در این زمینه مورد نیاز است.

میزان پاسخ W در کودکان ۱۲ ساله‌ی ایرانی از کودکان ۹ ساله‌ی ایرانی بیشتر بوده و از کودکان ۱۱ ساله‌ی ایرانی کم‌تر است. به‌طور کلی می‌توان بیان کرد که ناحیه‌ای از لکه که آزمودنی برای پاسخ‌های انتخاب می‌کند، منعکس‌کننده سبک کلی رویکرد آزمودنی به جهان، به‌ویژه در برخورد با موقعیت‌های مبهم و نامطمئن زندگی است (گراث مارنات، ۱۳۸۶). پاسخ W نشانگر درجه‌ی توانایی فرد در تعامل با محیطش به شیوه‌ای فعال و کارآمد است. به‌ویژه هنگامی که کیفیت و سازمان پاسخ فرد خوب باشد، اما الزاماً ارائه پاسخ‌های W بیشتر نشانگر پردازش شناختی بهتر نیست زیرا از طرفی باید به زمینه‌ی کارت برای ارائه پاسخ W توجه داشت، چرا که ارائه پاسخ W برای کارت‌های دارای زمینه استوار (کارت‌های V,I,IV) نسبت به کارت‌های دارای زمینه شکسته (مثل کارت‌های X,IX,III) تلاش کم‌تری برای ارائه پاسخ لازم دارند. و این بدین معناست که توجه به کیفیت تحولی DQ پاسخ W نیز ضروری است. همچنین توجه به ترتیب مکانی در ارائه پاسخ‌ها نیز مهم است زیرا ممکن است تعداد بیشتر پاسخ‌های W فرد صرفاً به دلیل پاسخ‌گویی بیشتر فرد به کارت‌هایی باشد که دیدن W آن‌ها محتمل‌تر است (اکسنر ۱۳۹۲، ۲۰۰۳). با این وجود رور شاخ ۱۹۲۱ فرض کرد که W با عملکرد هوشی ارتباط دارد، اما ادبیات پژوهشی در این زمینه متناقض است به‌طور مثال لوتسوف (۱۹۵۳) گزارش داد که W با فصاحت کلامی مرتبط است اما لزوماً باهوش در معنای اخص کلمه مرتبط نیست. متراکس و والکر (۱۹۷۱) گزارش دادند که پاسخ‌های W در سند کودکان ۳،۴ ساله به نسبت بیشتری رخ می‌دهد، اما در طول دوران نوجوانی به تدریج کاهش می‌یابد تا تقریباً به نسبت بزرگ‌سالان نزدیک می‌شود. مقایسه‌ی نتایج گروه‌ها، حاکی از این است که پاسخ D کودکان با افزایش سن کاهش می‌یابد به‌طوری‌که پاسخ D کودکان ۱۰ ساله و ۱۱ ساله بیشتر از پاسخ D کودکان ۱۲ ساله است. پاسخ D نشان‌دهنده‌ی درجه‌ی واکنش فرد نسبت به جنبه‌های آشکار یک موقعیت و ادراک وی از آن‌ها تلقی می‌شود، در واقع تعداد پاسخ‌های D بیشتر، نشانگر صرفه‌جویی بیشتر فرد در هنگام پردازش اطلاعات است. زیرا این پاسخ‌ها نسبت به پاسخ‌های W به انرژی و یکپارچه کردن کم‌تری نیاز دارند (اکسنر ۱۳۹۲، ۲۰۰۳).

نگاهی به نتایج کودکان ایرانی غیربالینی نشان‌دهنده‌ی این است که با افزایش سن تعداد پاسخ‌های Dd کودکان ایرانی کاهش می‌یابد. پاسخ Dd نشانگر توجه به جزئیات کم‌تر متداول لکه به جای توجه به کل موقعیت یا جزئیات آشکارتر محیط تلقی می‌شود (اکسنر ۱۳۹۲، ۲۰۰۳).

در پایان باید به این نکته توجه داشت که واری و دقت در نتایج به دست آمده نشان می‌دهد که تفاوت‌هایی در بین گروه‌های سنی مختلف وجود دارد، اما باید اشاره داشت که تبیین‌هایی که در مورد متغیرها ارائه شده بیشتر جنبه‌ی کلی داشته است؛ و این شاید به این دلیل است که نتایج برحسب سن، آن‌هم سنین نزدیک به هم مورد مقایسه قرار گرفته است. برای بررسی دقیق‌تر بهتر است که پژوهش‌های بیشتر و با توجه به الگوهای تحولی در این زمینه انجام گیرد.

⁶ Giromini, L.

⁷ Meyer

مراجع

- ۱- اکسندر، جان، آزمون رورشاخ: نظام جامع. ترجمه: ابوالفضل حسینی نسب و علی اثنان عشریه، تهران: انتشارات ارجمند (۱۳۹۲).
- ۲- پیغمبری، آذر سادات؛ شعیری، محمدرضا؛ تمنایی فر، محمدرضا. بررسی پایایی آزمون رورشاخ بر اساس نظام جامع اکسندر. فصلنامه شخصیت و تفاوت‌های فردی، ۲(۳)، صص ۵۲-۷۱ (۱۳۹۲).
- ۳- شعیری، محمدرضا. مقایسه متغیرهای مربوط به آزمون رورشاخ در آزمودنی‌های سطوح عینی و انتزاعی، مجله دانشور رفتار، شماره ۱، ۴۱-۴۸ (۱۳۸۲).
- ۴- کاشفی، نسیم؛ شعیری، محمدرضا؛ اصغری مقدم، محمدعلی. مقایسه متغیرهای آزمون رورشاخ در نمونه غیربالینی ایرانی بر اساس نظام جامع اکسندر، مجله روان‌شناسی تحولی، سال نهم، شماره ۳۶، صص ۴۲۱-۴۱۱ (۱۳۹۲).
- ۵- رحمانی، فاتح. اعتبار یابی شاخص افسردگی و شاخص مقابله نارسا در آزمون رورشاخ، فصلنامه روانشناسی تحولی، شماره ۲، سال اول، صص ۱۴-۲۹ (۱۳۸۳).
- ۶- رحمانی، فاتح. رورشاخ و نارسایی پردازش خبر در بیماران افسرده، فصلنامه روانشناسی ایرانی، شماره ۷، سال دوم، ۱۸۵-۱۹۶ (۱۳۸۶).
- ۷- گنجی حمزه. آزمون‌های روانی (مبانی نظری و عملی)، تهران: نشر ساوالان (۱۳۸۳).
- ۸- گراث مارنات، گری. راهنمای سنجش روانی، ترجمه حسن پاشا شریفی، محمدرضا نیکخو، تهران: انتشارات رشد (۱۳۸۶).
- ۹- محسنی زاده، معصومه. بررسی نتایج نمونه غیربالینی ۱۲ ساله ایرانی در پاسخ‌دهی به آزمون رورشاخ و مقایسه آن با نتایج نمونه‌های مشابه غیر ایرانی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، تهران: دانشگاه شاهد (۱۳۹۲).

1. Exner, J.E. The Rorschach: a comprehensive system: Vol.1. Basic Foundations (4rd ed). New York: Wiley (2003).
2. Giromini, L. Viglione, D. J., Brusadelli, E., Lang, M. Cross-Cultural Validation of the Rorschach Developmental Index. Journal of Personality Assessment. 97(4), PP. 348-353 (2015).
3. Meyer, G. Exploring Possible Ethnic Differences and Bias in the Rorschach Comprehensive System. Journal of Personality Assessment, 78(1) pp.104-129 (2002).
4. Meyer, G. J. Erdberg, P. & Shaffer, T. W. Toward international normative reference data for the Comprehensive System. Journal of Personality Assessment, 89(S1), S201-S216. (2007).
5. Stanfill, Michael L. Viglione, Donald J. Resende, Ana Cristina Measuring. Psychological Development With the Rorschach. Journal of Personality Assessment. 95(2), 174-186, 2013
6. Weiner, I. B. Principles of Rorschach Interpretation. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates (1998).
7. Valentino, M. et al. Rorschach Comprehensive System Data for Sample of 42 Non-patient Mexican American Children from United State, Journal of Personality Assessment, 89 (1) pp.183- 187(2007).